

Ομιλία
του Προκοπίου Παυλοπούλου
τέως Προέδρου της Δημοκρατίας
Επίτιμου Καθηγητή της Νομικής Σχολής
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
με θέμα:
«Το «Μήνυμα» της Σαλαμίνας για την υπεράσπιση
του Ελληνικού και του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού»
στην Εκδήλωση
του Δήμου Σαλαμίνας και της Ένωσης Κυπρίων Ελλάδος
με θέμα:
«Σαλαμίνα 480 π.Χ. – Ελλάδα 1821 - Η Κύπρος στον Αγώνα»

Σαλαμίνα, 28.9.2021

Πρόλογος

Συμμετέχοντας σε αυτή την εμβληματική εκδήλωση του Δήμου Σαλαμίνας και της Ένωσης Κυπρίων Ελλάδος, οφείλω να ξεκινήσω από την αφετηρία της ιστορικής συγκυρίας, η οποία, με τον τρόπο αυτό, μας οδηγεί 2.500 χρόνια πριν. Τότε που επήλθε η, «επική» ως προς το μέγεθος των δεδομένων που την προκάλεσαν, σύγκρουση μεταξύ της Αρχαίας Ελλάδας -και συγκεκριμένα ορισμένων από τις Πόλεις-Κράτη, οι οποίες την συνέθεταν- και της Περσικής Αυτοκρατορίας. Για να θυμηθούμε το επιτύμβιο ρητό του Μαραθωνομάχου Αισχύλου, την σύγκρουση στην οποία βρέθηκαν αντιμέτωποι, στο «*Μαραθώνιου Άλσος*», ο Ελεύθερος Έλληνας και ο δεσποτικός «*βαθυχαιτήεις Μήδος*».

I. Από τον Μαραθώνα στην Σαλαμίνα.

Το χρονικό των Μηδικών Πολέμων έχει ως ιστορική αφετηρία -με την σημασία της να μετριέται από την έκβαση της σύγκρουσης μεταξύ Ελλήνων και Περσών- την Μάχη του Μαραθώνα, η οποία διεξήχθη τον Αύγουστο ή τον Σεπτέμβριο, του 490 π.Χ. Ενώ η Ναυμαχία της

Σαλαμίνας επισυνέβη δέκα χρόνια αργότερα, στις 22 Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ., με τα πειστικά ιστορικά τεκμήρια να επιτρέπουν αυτή την συγκεκριμενοποίηση της ημερομηνίας.

A. Το χρονικό.

Για την ακρίβεια, η Ναυμαχία της Σαλαμίνας σήμανε έτσι την αρχή του τέλους της δεύτερης περσικής εισβολής στην Ελλάδα της εποχής εκείνης.

1. Τόσον η Μάχη του Μαραθώνα όσο και, κυρίως, η Μάχη των Θερμοπυλών και η Ναυμαχία της Σαλαμίνας, ως ενιαίο σύνολο, συνιστούν, μέσα στον χρόνο, την δεύτερη φορά, κατά την οποία τα διάφορα επιμέρους τμήματα των Ελλήνων ενώθηκαν και πολέμησαν από κοινού. Η πρώτη ήταν η εκστρατεία, η οποία κατέληξε στον Τρωικό Πόλεμο, όταν - για ν' αναθούμε στις *«Ιστορίες»* του Θουκυδίδη - ο βαθύτερος συνδετικός κρίκος των ενωμένων Ελλήνων ήταν η γλώσσα, βεβαίως μέσω των επιμέρους διαλέκτων, όπως κατέληξε στην Ιωνική της εκδοχή, που μας άφησε την απaráμιλλη κληρονομιά των Ομηρικών Επών.
2. Η διαφορά μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης ένωσης των Ελλήνων, ενόψει των πολεμικών τους επιχειρήσεων, έγκειται στο ότι η πρώτη, η εκστρατεία στην Τροία, ήταν η επιθετική της εκδοχή. Ενώ η δεύτερη, οι Μηδικοί Πόλεμοι, υπήρξε καθαρώς αμυντική, έχοντας ως αποκλειστικό στόχο την υπεράσπιση του Ελληνικού χώρου έναντι της εισβολής της Περσικής Αυτοκρατορίας.

B. Οι μελλοντικές επιπτώσεις για την Αρχαία Αθήνα.

Το όλο χρονικό της ιστορικής διαδρομής από τον Μαραθώνα στην Σαλαμίνα σηματοδοτεί και την ραγδαία *«άνοδο»* της Αρχαίας Αθήνας, τόσο από πλευράς στρατιωτικής όσο και από πλευράς οικονομικής δύναμης. Ειδικότερα:

1. Ο Θεμιστοκλής, μετά την Μάχη του Μαραθώνα, αντιλήφθηκε, με μέγιστη διορατικότητα, την ανάγκη δημιουργίας στόλου εκ μέρους των Αθηναίων, έτσι ώστε ν' αποτραπεί μια μελλοντική

εισβολή των Περσών, αυτή την φορά δια της ναυτικής «οδού». Πράγμα και το οποίο συνέβη στην Σαλαμίνα. Μόνο που τότε ήδη η Αρχαία Αθήνα, χάρη στον Θεμιστοκλή κυρίως, ήταν «έτοιμη», με την γνωστή έκβαση της ιστορικής Ναυμαχίας κατά τα προεκτεθέντα. Αυτή η μεγάλη ισχυροποίηση της Αρχαίας Αθήνας, από πλευράς στρατιωτικής ισχύος ιδίως δια του στόλου της, ήταν μετέπειτα και η κυριότερη αιτία της τεράστιας, για τα μέτρα της εποχής, οικονομικής ισχύος της.

2. Αν επισημαίνεται εδώ αυτή η στρατιωτική και, πρωτίστως, οικονομική ισχυροποίηση των Αθηναίων είναι γιατί η, αδιαμφισβήτητη ιστορικά «ευμάρεια», από πολλές απόψεις, η οποία προέκυψε βοήθησε τα μέγιστα στην πνευματική και, επέκεινα, πολιτισμική «άνθηση» που «ανέτειλε» στην Αρχαία Αθήνα. «Άνθηση», η οποία επήλθε με την ανεκτίμητη συμβολή επιγόνων των Προσωκρατικών, που ήλθαν από τις ακτές της Ιωνίας στην Αθήνα. Ήταν τότε που η Αθήνα λειτούργησε γι' αυτούς ως ένα είδος «μαγνήτη», όταν μάλιστα η κατάσταση, λόγω της περσικής απειλής και της κατάρρευσης και των τελευταίων ιχνών Δημοκρατίας στις Πόλεις-Κράτη των Μικρασιατικών παραλίων, ήταν δραματική. Με την καθοριστική λοιπόν συμβολή των Ιώνων Φιλοσόφων, η πολιτισμική και πνευματική πρόοδος στην Αρχαία Αθήνα υπήρξε εντυπωσιακή. Πολλά οφείλει σε αυτή την περίοδο της Αρχαίας Αθηναϊκής Δημοκρατίας η πορεία του Αρχαίου Ελληνικού Πνεύματος, όσον αφορά και την ελεύθερη έκφρασή του και την «πληθωρική» του «παραγωγή».

Γ. Το ιστορικό «βάρος» της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας.

Οι Μηδικοί Πόλεμοι -με την «ζυγαριά» της ιστορικής αποτίμησης να «γέρνει» προς την Ναυμαχία της Σαλαμίνας, αφού αυτή έκρινε οριστικώς και το τέλος των Πολέμων αυτών- είναι, αναμφισβητήτως, ως σήμερα «Μήτρα» και «Κιβωτός» Ιστορίας.

1. Μία αποτίμηση.

«Μήτρα», διότι «γέννησε» πραγματική Ιστορία, με την έννοια ότι τ' αποτελέσματα των Μηδικών Πολέμων άσκησαν καθοριστική επιρροή στην μετέπειτα ιστορική διαδρομή. Θα ήταν μάταιο να τεκμηριώσω την αλήθεια της, καθ' όλα αυτονόητης με βάση την Επιστήμη της Ιστορίας, ως άνω διαπίστωσης. Αρκούμαι σε μια, και μόνο, μαρτυρία, η οποία, λόγω της αντιπροσωπευτικότητάς της, προδιαθέτει καταλλήλως.

α) Ο μεγάλος Βρετανός Φιλόσοφος John Stuart Mill είχε επισημάνει, αποφθεγματικώς, ότι: *«Η Μάχη του Μαραθώνα, ακόμη και ως πολεμικό γεγονός που αφορά την Ιστορία της Αγγλίας, είναι πιο σημαντική από την μάχη του Hastings»*. Δηλαδή την μάχη της 14.10.1066, κατά την οποία οι Νορμανδοί, μ' επικεφαλής τον Γουλιέλμο, νίκησαν τους Αγγλοσάξονες του βασιλιά Χάρολντ Β' της Αγγλίας, εμπεδώνοντας την Νορμανδική κυριαρχία. Προφανώς, ο John Stuart Mill, με την επισήμανσή του αυτή, ήθελε να καταδείξει ότι η ενδεχόμενη επικράτηση των Περσών κατά τους Μηδικούς Πολέμους θα είχε τέτοια επιρροή για την υπόλοιπη Ευρώπη, ώστε θα ήταν εξαιρετικά αμφίβολο αν η μάχη του Hastings θα είχε επισυμβεί.

β) Όμως, οι Μηδικοί Πόλεμοι είναι και «Κιβωτός» Ιστορίας, με την έννοια ότι οι συμβολισμοί τους, ως προς τα αίτιά τους και ιδίως ως προς την τελική τους έκβαση, διδάσκουν, πολλαπλώς και μ' ενάργεια, για την έκτοτε χάραξη των ορίων μεταξύ Ανατολής και Δύσης, καθώς και για τις εντεύθεν κοσμοϊστορικές πραγματικές και πολιτισμικές συνέπειες, για τις οποίες γίνεται λόγος εκτενέστερα στην συνέχεια.

2. Οι «Ιστορίες» του Ηροδότου.

Πολύτιμος -και, ουσιαστικώς, μοναδικός- οδηγός των γεγονότων των Μηδικών Πολέμων αλλά και της ιστορικής τους κυοφορίας ως προς την έκβαση των έκτοτε μελλοντικών εξελίξεων, υπήρξε ο Ηρόδοτος και οι «Ιστορίες» του, μέσω των οποίων αναδείχθηκε,

κατά γενική επιστημονική ομολογία, «*Πατέρας*» της Ιστορίας, με την έννοια του θεμελιωτή της Επιστήμης της Ιστορίας. Δύο, ιδίως, λόγοι συγκλίνουν προς την επικρότηση αυτής της διαπίστωσης:

- α)** Πριν απ' όλα, έχει γίνει καθολικώς αποδεκτό ότι, παρά τις επιμέρους αμφισβητήσεις -ακόμη και από ιστορικούς της εμβέλειας ενός Θουκυδίδη- η επιστημονική ακρίβεια οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο Ηρόδοτος υπήρξεν ο πρώτος δημιουργός της αληθινής «*Ιστορικής Τέχνης*». Τούτο οφείλεται στο ότι ο Ηρόδοτος ήταν ο πρώτος «*τεχνίτης*», ο οποίος είδε την Ιστορία όχι ως απλό κατάλογο γεγονότων αλλά, κατ' εξοχήν μάλιστα, ως τεχνική σύνδεσης των γεγονότων αυτών μεταξύ τους. Σίγουρα, δεν έφθασε -και, μάλλον, δεν πλησίασε καν επαρκώς- την ιστορική αρτιότητα και μεθοδικότητα τεκμηρίωσης του Θουκυδίδη. Όμως, αν θέλουμε ν' αναχθούμε σε χρήσιμους τεχνικούς συμβολισμούς, ο μεν Ηρόδοτος έβαλε τα θεμέλια της «*Ιστορικής Τέχνης*», ενώ ο Θουκυδίδης υπήρξεν ο αρχιτέκτονας του μεγαλειώδους «*Ερεχθείου*» της.
- β)** Κατά δεύτερο λόγο, στον Ηρόδοτο πρέπει να πιστωθεί μια πρωτόγνωρη διορατικότητα, σε ό,τι αφορά στην σύλληψη και καταγραφή των μετά τους Μηδικούς Πολέμους επιπτώσεων της τελικής τους έκβασης.
- β1)** Πραγματικά, στις «*Ιστορίες*» του ο Ηρόδοτος καταγράφει τα γεγονότα των Μηδικών Πολέμων όχι μόνον ως μια, *stricto sensu*, πολεμική αντιπαράθεση μεταξύ των Ελλήνων και της Περσικής Αυτοκρατορίας. Αλλά, επιπλέον, και υπό το πρίσμα ενός είδους -έστω και πρώιμης- γεωστρατηγικής θεώρησης, μ' έντονα τα στοιχεία της εξίσου πολιτισμικής αντιπαράθεσης. Ήτοι μιας αντιπαράθεσης που στοχεύει στην μεταβολή της δομής των αντίστοιχων Πολιτισμών.
- β2)** Ειδικότερα δε από την μια πλευρά του επιτιθέμενου Πολιτισμού της δεσποτικής αυτοκρατορίας, η οποία δεν διαθέτει ίχνος δημοκρατικής οργάνωσης και λειτουργίας,

άρα και ίχνος Ελευθερίας. Και, από την άλλη πλευρά, του αμυνόμενου Πολιτισμού, ο οποίος βασιζόταν στις αρχές της στέρεα καθιερωμένης Άμεσης Δημοκρατίας και της εξ αυτής απορρέουσας Ελευθερίας του Πολίτη που, πέραν της αντίθεσής της προς την δουλεία του δεσποτισμού, έχει ήδη «γεννήσει» το Ελεύθερο Πνεύμα. Πνεύμα, το οποίο έχει αρχίσει να υψώνει το οικοδόμημα της Επιστήμης και του κολοφώνα της, για την εποχή εκείνη, της Φιλοσοφίας. Με τον τρόπο αυτόν ο Ηρόδοτος πρέπει να θεωρηθεί ο «πρώτος διδάξας» ιστορικός, ως προς το ότι οι Μηδικοί Πόλεμοι και η έκβασή τους χάραξαν, με γεωπολιτικούς και πολιτισμικούς όρους, το όριο ανάμεσα στην Ανατολή και την Δύση. Μάλλον, λοιπόν, οι Αρχαίοι Τραγικοί - και κυρίως ο Αισχύλος, όπως εκτίθεται στην συνέχεια - βάδισαν στα ίχνη του Ηροδότου προς την ίδια κατεύθυνση.

II. Οι Μηδικοί Πόλεμοι και το όριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης

Τα όσα προηγήθηκαν αποτελούν μια μορφή εκτεταμένης εισαγωγής στην σειρά συλλογισμών που έπονται, αναφορικά με το πώς και γιατί οι Μηδικοί Πόλεμοι όχι μόνο σηματοδότησαν και νοηματοδότησαν, όταν διεξήχθησαν, το όριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης αλλά, επιπλέον, εξακολουθούν να εκπέμπουν, με την ίδια δύναμη συμβολισμών και αλήθειας, την σημασία του ορίου αυτού στην εποχή μας αλλά και για το μέλλον. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιχειρώ, φυσικά συνοπτικώς, να περιγράψω ιδίως τις πολιτισμικές εκείνες «φρυκτωρίες», οι οποίες μεταφέρουν το προαναφερόμενο μήνυμα των Μηδικών Πολέμων από το χθες στο τώρα και το προεκτείνουν, μ' ενάργεια, στο αύριο.

A. Η υπεράσπιση του Ελληνικού Πολιτισμού.

Τα πειστήρια της Ιστορίας γενικώς, ιδίως δε της Ιστορίας του Πολιτισμού, καταδεικνύουν ότι μέσω της νίκης τους στους Μηδικούς Πολέμους, οι Έλληνες υπερασπίστηκαν και τον Πολιτισμό, που δημιούργησαν -και ο οποίος ορθώνει, και σήμερα,

τον πρώτο πυλώνα του κοινού μας Ευρωπαϊκού Πολιτισμού κατά τα προλεχθέντα- θέτοντας, ταυτοχρόνως, για πρώτη φορά στην Παγκόσμια Ιστορία, το έκτοτε σταθερό όριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

1. Ένα «θερμοκήπιο» Πολιτισμού και Ελευθερίας.

Η «γενέθλια» αναφορά στην «Δύση», ως το φυσικό «θερμοκήπιο» του Πολιτισμού και της Ελευθερίας έναντι του δεσποτικού προτύπου της «Ανατολής», πρωτοεμφανίζεται στους Πέρσες του Αισχύλου, όπου η Βασίλισσα των Περσών Άτσοσα ρωτά τον Χορό, λίγο πριν φθάσουν τα νέα της καταστροφής του περσικού στόλου στην Σαλαμίνα, σε ποιο μέρος της Γης βρίσκεται η Αθήνα, η Πόλη που τόσο πόθησε ο γιός της. Και ο Χορός απαντά: *«Μακριά στην Δύση, εκεί που γέρνει ο βασιλιάς ήλιος»* (*«Τῆλε πρὸς δυσμαῖς ἄνακτος Ἡλίου φθινασμάτων», στ. 232*).

α) Η Ανατολή, «*χανόται*» μέσα στην πνιγηρή φαντασίωση μιας χιμαιρικής αιωνιότητας. Ενώ η Δύση, θ' αναζητούσε εφεξής την δική της αιωνιότητα, φτιαγμένη όμως από τα γήινα υλικά του Ανθρώπου αφενός κατά το οριακό μέγεθος του «*ἄνω θρώσκω*». Και, αφετέρου αλλά και συνακόλουθα, σε μιαν ατέρμονη πορεία αναζήτησης της Αλήθειας, της κάθε είδους αλήθειας. Γεγονός που σημαίνει, αυτοθρόως, τόσο την απόρριψη του οιουδήποτε δόγματος όσο και, επέκτεινα, την αποδοχή της ιδέας του συνεχούς ελέγχου της ορθότητας της εκάστοτε κεκτημένης Γνώσης. Δηλαδή την αποδοχή του ότι αυτό το οποίο σήμερα θεωρείται ορθό δεν ταυτίζεται, κατ'ανάγκην, με την επιζητούμενη αενάως Αλήθεια.

β) Ταυτοχρόνως, μέσω της νίκης τους στους Μηδικούς Πολέμους, οι Έλληνες κατέδειξαν την συντριπτική υπεροχή και, κατά λογική ακολουθία, την κατηγορηματική αντίθεση του ατίθασου και δημιουργικού Αρχαίου Ελληνικού Πνεύματος απέναντι στο

πνεύμα κάθε ανελεύθερης μορφής πολιτειακής οργάνωσης, με βασικά στοιχεία δεσποτισμού, ατομικού ή συλλογικού.

2. Η «απόκρουση» του δεσποτισμού.

Ειδικότερα δε δεσποτισμού υπό τον μανδύα π.κ. της βασιλείας, της τυραννίας ή και της ολιγαρχίας. Η ως άνω διαπίστωση ενδυναμώνεται, από ιστορική και πολιτική σκοπιά, αν ανατρέξει κανείς στον τρόπο οργάνωσης και εξέλιξης των μεγάλων Βασιλείων της τότε Ανατολής, με πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα το Περσικό Βασίλειο: Το Πνεύμα δεν είναι σε θέση να εξελιχθεί και να δημιουργήσει ελεύθερα υπό καθεστώς δεσποτισμού που, μοιραίως, του θέτει όρια, σύμφωνα με τις ανάγκες της δεσποτικής επιβίωσης. Με άλλα λόγια, ο δεσποτισμός είναι, από την φύση του, μήτρα οιονεί αμάχητων δογμάτων ή δοξασιών, που ουδόλως συμβαδίζουν με την ελευθερία του Πνεύματος. Ο δεσποτισμός έχει την τάση να «μαγεύει» το πνεύμα.

α) Όπως αντιθέτως, το Ελεύθερο Πνεύμα -όπως ήταν κατεξοχήν το Αρχαίο Ελληνικό- έχει ως βασική αποστολή, σύμφωνα και με την ανάλυση που προηγήθηκε, το «ξεμάγεμα του κόσμου» (*die Entzauberung der Welt*, κατά τον Max Weber). Κάπως έτσι ο δεσποτισμός και το Ελεύθερο Πνεύμα, έννοιες ασύμβατες, οριοθέτησαν την επικράτεια της «Ανατολής» και της «Δύσης», αντιστοίχως. Στους Πέρσες του Αισχύλου η Άτσοσα, περιμένοντας τα νέα από την εκστρατεία του γιού της, του Ξέρξη, στην Ελλάδα, ρωτά τον Χορό ποιος είναι ο Αφέντης, ο Αρχηγός του στρατού των Αθηναίων (*τίς δέ ποιμάνωρ ἔπεστι κάπιδεσπόζει στρατῶ;*», στ. 241). Και ο Χορός απαντά: «Δούλοι δεν λογιούνται, ούτε υπήκοοι κανενός» (*οὔτινος δοῦλοι κέκληνται φωτὸς οὔδ' ὑπήκοοι*», στ. 242).

β) Αυτή την «μεγάλη ανατροπή» ως προς την μέθοδο έρευνας επιχείρησαν και πέτυχαν πρώτοι οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι

και, υπό τα δεδομένα που προεκτέθηκαν, δεν είναι δύσκολο να εξηγήσει κανείς το γιατί εκείνοι δημιούργησαν μια πρώιμη, πλην όμως στιβαρή επιστημολογικώς, μορφή Επιστήμης. Ενώ άλλοι λαοί της Αρχαιότητας, που κατείχαν ένα εντυπωσιακό μέρος αντίστοιχης πληροφόρησης και, κυρίως, εμπειρίας, δεν κατάφεραν να φθάσουν σε μια ανάλογη επιστημονική δημιουργία, παρά το γεγονός μάλιστα ότι ορισμένοι –π.χ. οι Βαβυλώνιοι αστρονόμοι- δεν απέιχαν πολύ από αυτήν. Και μόνον η περίπτωση των Αιγυπτίων, που βίωσαν την άνοδο και την πτώση ενός μεγάλου Πολιτισμού, παρέχει -φυσικά μεταξύ ορισμένων άλλων- ένα άκρως αντιπροσωπευτικό δείγμα γραφής προς αυτή την κατεύθυνση: Στην Αίγυπτο, το παντοδύναμο ιερατείο κατείχε την «Γνώση» που, όμως, ήταν «στατική» -ιδίως με την έννοια ότι της έλειπε η αυστηρή αποδεικτική διαδικασία, κατ' εξοχήν στα Μαθηματικά- καθότι σταθερή και απαραβίαστη, ανεπίδεκτη οιασδήποτε αμφισβήτησης. Η εμμονή του «κλειστού» ιερατείου στην συντήρησή της και η, συνειδητή ή ασυνείδητη, παρεμπόδιση κάθε μορφής «επιλαθευτικής» προσέγγισης είχαν ως, μοιραίο, αποτέλεσμα την αδυναμία γέννησης μιας πραγματικής Επιστήμης στην χώρα του Νείλου.

B. Μια «Ανοιχτή Κοινωνία».

Την επιρροή αυτή του ελεύθερου, ατίθασου και δημιουργικού Αρχαίου Ελληνικού Πνεύματος τεκμηριώνει επαρκώς το γεγονός, ότι η πολυπρισματική και σχεδόν φιλελεύθερη ιδιοσυστασία του δεν θα μπορούσε, υφ' οιασδήποτε ιστορική και πολιτική εκδοχή, να συμβιβασθεί μ' εντελώς ανελεύθερες μορφές πολιτειακής οργάνωσης, ήτοι πολιτειακής οργάνωσης με βασικά στοιχεία απολυταρχικού δεσποτισμού, ατομικού ή συλλογικού. Άλλωστε, όπως εκτίθεται αμέσως στην συνέχεια, το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα ευνόησε την «άνοδο» της Άμεσης Δημοκρατίας και «κορύφωσε» την δημιουργία του στον κολοφώνα της Άμεσης Δημοκρατίας. Η ως άνω

διαπίστωση ενδυναμώνεται, από ιστορική και πολιτική σκοπιά, αν ανατρέξει κανείς στον τρόπο οργάνωσης και εξέλιξης των μεγάλων Βασιλείων της τότε Ανατολής, με πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα το Περσικό Βασίλειο: Το ανθρώπινο πνεύμα, κατά τα προλεχθέντα εκτενώς, δεν είναι σε θέση να εξελιχθεί και να δημιουργήσει ελεύθερα υπό καθεστώς δεσποτισμού που, μοιραίως, του θέτει όρια σύμφυτα με τις ανάγκες της δεσποτικής επιβίωσης.

1. Η κρίσιμη διαφορά της «Αθηναίων Πολιτείας».

Τα όσα διευκρινίσθηκαν προηγουμένως, ως προς την αντίστιξη ανάμεσα στην «*ανοιχτή κοινωνία*» -φυσικά με τα μέτρα της εποχής και τ' αντίθετα δεδομένα της Ανατολής, και όχι υπό τους όρους της σύγχρονης εκδοχής της «*ανοιχτής κοινωνίας*»- που επικρατούσε στην Αρχαία Ελλάδα, ιδίως μετά την νίκη των Ελλήνων στον Μαραθώνα και στην Σαλαμίνα, και στον «*κλειστό κύκλο*» των κοινωνικών δομών των Βασιλείων της Ανατολής, οι οποίες αναπτύχθηκαν ως θεσμικώς και πολιτικώς «*υποτελείς*» στους εκάστοτε «*κρατούντες*» μοναρχικώς, αναδεικνύουν και αιτιολογούν, μεταξύ άλλων, και την εξής διαφορά μεταξύ Δύσης και Ανατολής:

α) Στην Δύση -πάντοτε όπως τότε την οριοθέτησαν οι Μηδικοί Πόλεμοι- ο «*αέρας*» Ελευθερίας στο πεδίο της σκέψης και της επιστημονικής δημιουργίας, σε συνδυασμό με τους θεσμούς της Άμεσης Δημοκρατίας, οδήγησαν, οιονεί νομοτελειακώς, στην δημιουργία ανοιχτής «*κοινωνίας*» και, επέκεινα, «*ανοιχτών κοινωνικών συνόλων*», που είναι άκρως ευδιάκριτα στις αναλύσεις των Φιλοσόφων της Κλασικής Αρχαιότητας, όπως π.χ. ιδίως στο έργο του Αριστοτέλους. Και η «*Αθηναίων Πολιτεία*» καθώς και τα «*Ηθικά Νικομάχεια*» μαρτυρούν αψευδώς. Είναι, βεβαίως, σχετικά δύσκολο ν' αποφανθεί κανείς αν ήταν οι θεσμοί της Άμεσης Δημοκρατίας που οδήγησαν στην ως άνω «*ανοιχτή κοινωνία*» ή, αντιθέτως, η Ελευθερία της Σκέψης και οι κοινωνικές προεκτάσεις της προκάλεσαν την γέννηση της Άμεσης Δημοκρατίας.

β) Ορθότερο είναι να γίνει δεκτό πως Άμεση Δημοκρατία και «*ανοιχτή κοινωνία*» εξελίχθηκαν εκ παραλλήλου, σ' ένα είδος αρμονικής διαλεκτικής συνέχειας, στο πλαίσιο της οποίας η Ελευθερία των μελών του κοινωνικού συνόλου εκφραζόταν μέσω των θεσμών της Άμεσης Δημοκρατίας, ενώ η ομαλή λειτουργία των θεσμών της τελευταίας καθιστούσαν δυνατή την κοινωνική συμβίωση υπό όρους ελεύθερης σκέψης και δημιουργίας. Και είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι αυτή η συμπόρευση Άμεσης Δημοκρατίας και «*ανοιχτής κοινωνίας*» υπήρξε το υπόβαθρο, πάνω στο οποίο στηρίχθηκε, πολλούς αιώνες μετά, η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, η οποία τελειοποίησε τις εγγυήσεις λειτουργίας της «*ανοιχτής κοινωνίας*», ιδίως μέσω του Κράτους Δικαίου και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

2. Το καταλυτικό μειονέκτημα της Ανατολής.

Όπως αντιθέτως, ο δεσποτισμός της Ανατολής, με τα χαρακτηριστικά που προεκτέθηκαν και ιδίως λόγω έλλειψης Ελευθερίας, οδήγησε όχι στην δημιουργία «*κοινωνίας*» αλλά στην οργάνωση «*κοινοτήτων*», δομημένης ουσιαστικώς πάνω σε κλειστές «*κάστες*», προορισμένες όχι τόσο να διευκολύνουν την οργάνωση της κοινωνικής συμβίωσης, όσο να επιτρέπουν στην κάθε μορφής εξουσία να επιβάλλεται ως «*αρχή*» έναντι «*αρχομένων*».

α) Τούτο εξηγεί και το πώς και γιατί στην Ανατολή, το πρότυπο της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος, κάτι το οποίο συνεχίζεται, εν μέρει, ως τις μέρες μας κυρίως στο πλαίσιο Κρατών, όπου ο «*πολιτικός δεσποτισμός*» έχει αντικατασταθεί από ένα είδος «*θρησκευτικού δεσποτισμού*». Το παράδειγμα Κρατών της Ανατολής, όπου μια ακραία -και για τούτο μάλλον ξένη προς την ουσία του- εκδοχή του αυθεντικού Ισλάμ έχει παραγάγει το επικίνδυνο φαινόμενο ενός είδους, οπωσδήποτε *lato sensu*, «*ισλαμικού καισαροπαπισμού*» -με κατ' ανάγκην αμφίδρομη ανάγνωση, είτε της

επικυριαρχίας του πολιτικού επί του θρησκευτικού είτε αντιστρόφως- βεβαιώνει του λόγου το ασφαλές.

β) Και τούτο διότι στο πλαίσιο αυτής της κρατικής οργάνωσης όχι μόνον η «*ανοικτή κοινωνία*» είναι παντελώς άγνωστη και ο πολιτικός δεσποτισμός «*ζει και βασιλεύει*», αλλά και οι «*κοιότητες*» και οι συνακόλουθες «*κάστες*» επιβιώνουν εξίσου, αποτελώντας μάλιστα την αντηρίδα στήριξης δικτατορικών καθεστώτων θεοκρατικής νοοτροπίας, τα οποία αποστρέφονται κάθε έννοια Ελευθερίας και Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Είναι τέτοια δε η σκοτεινή επιρροή του θρησκευτικού φανατισμού στην οργάνωση της πολιτικής εξουσίας αλλά και της ίδιας της κοινωνίας, ώστε παράγει διαφορετικές εκδοχές σύλληψης του βαθύτερου νοήματος της θρησκευτικής κατεύθυνσης -π.χ. Ισλάμ- που οδηγούν, μοιραίως, ως και σ' αιματηρές εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ Κρατών με, έστω και κατ' επίφαση, όμοιο θρησκευτικό προσανατολισμό.

Επίλογος

Οι «*δρόμοι Ελευθερίας*» τους οποίους, κατά τα προλεχθέντα, άνοιξε και διήνυσε το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα στην πορεία προς την κορύφωση της δημιουργίας του -που διαμόρφωσε και την ανεκτίμητη παρακαταθήκη του για το μέλλον του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού- οδήγησαν και στην τελική σύνθεση της πεμπτουσίας της Ελευθερίας, περίπου όπως την προσλαμβάνουμε σήμερα. Δηλαδή μιας Ελευθερίας, η οποία αποτελεί στην εποχή μας την βασική, θεσμική και πολιτική, αντηρίδα της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, ως μέσου πολιτειακής οργάνωσης που της παρέχει τις πιο αξιόπιστες εγγυήσεις για την ακώλυτη άσκηση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.